

TİMURLU DEVLET ADAMLARINDAN EMİR ŞAH MELİK

Hasan Taşkıran*

Öz

Şah Melik, Timur ve Şahruh zamanlarında devletinin askeri ve idare mekanizması içerisinde emir, tarhan, atabeg, komutan ve vali gibi farklı görevlerde bulunmuştur. İlk olarak Timur'un Toktamış Han üzerine çıktığı seferde adından bahsettiren Şah Melik, yine onun Hind, Fars ve Suriye seferleri ile Ankara Savaşı gibi önemli harekâtlarda yer alarak yararlılık gösterdi. O, Timur'un ölümü sırasında yanında bulunan ve onun vasiyetine sadık kalan birkaç emirden biriydi. Şah Melik, Şahruh döneminde Uluğ Beg'in vasilliğini, emirliğini ve atabegliğini yaptı. Semerkand'ın idari ve askeri işlerinden sorumlu emir yapıldı. Birlikte hareket ettiği arkadaşı Şeyh Nureddin ile çatışmaya girerek Moğol seferleri düzenledi. Ayrıca Şahruh'un Fars ve Azerbaycan seferlerinde yer aldı. Onun hangi tarihte ve nerede doğduğu bilinmemektedir. Menşei itibarıyla Türk olan emir, 11 Rebiyülevvel 829 (21 Ocak 1426)'da valilik yaptığı Harezm'de öldü. Meşhed'de İmam Rıza Türbesi yakınında kendisinin yaptırmış olduğu mezara defnedildi. Bu çalışmada Şah Melik'in almış olduğu görevler ve katıldığı askeri seferler çerçevesinde biyografisi incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Şah Melik, Timur, Şahruh, Semerkand, Harezm.

AMIR SHAH MELIK AS ONE OF THE TIMURID STATESMANS

Abstract

During the times of Timur and Shahruh, Shah Melik served in different positions such as amir, tarkhan, atabeg, commander and governor within the military and administrative mechanism of the state. Shah Melik, who first mentioned the name of Timur on the time he waged war against Toktamış Khan, showed his usefulness by taking part in important operations such as his Hind, Persian and Syrian campaigns and the Ankara War. He was one of the few amirs that remained with him during Timur's death and remained true to his will. Şah Melik served as the guardian, amir and atabeg of Ulug Beg during the Şahruh period. He went into conflict with Sheikh Nureddin, with whom he acted, and organized Mongolian battles. He also took part in Shahruh's Persian and Azerbaijan campaigns. It is unknown at what date and where he was born. The amir, who was Turkish by origin, died in Harezm, where he served as governor on 11 Rebiyulevvel 829 (21 January 1426). He was buried in the tomb built by him near Imam Reza Shrine in Mashhad. In this study, the biography of Shah Melik will be examined within the framework of his missions and wars he participated in.

Keywords: Shah Malik, Timur, Shahruh, Samarqand, Harezm.

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi: 01/05/2020, Accepted / Kabul Tarihi: 17/08/2020

DOI: <https://doi.org/10.26791/sarkiat.730658>

* Bitlis Eren Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, htaskiran@beu.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4320-8851>

GİRİŞ

Timur, Orta Asya bozkırlarından Yakın doğunun bereketli topraklarına kadar geniş bir coğrafyada devletini kurup genişletmiştir. Bu denli geniş bir coğrafyaya yayılmış devletin idaresi belli yetkilerle donatılmış Mirzalar ve Emirler aracılığıyla sürdürülmekteydi. Timur'un 30'un üzerinde oğul ve torunu, Mirza olarak seferlere katılmakta ve kendisine tahsis edilen yerlerde valilik yapmaktaydılar. Mirzaların yanı sıra bürokrasi ve askeri işlerde maharetli birçok Emir'in bulunması devletin idare kabiliyetini arttırmaktaydı. Timurlu Emirler, seferlerde asker ve ordu komutanı, normal zamanlarda ise emir, tarhan¹, atabeglig² ve vali gibi kendilerine tevdi edilen bir veya birden fazla vazifeyi aynı anda yürütmekteydiler. Bunlardan biri de Emir Şah Melik'tir. Şah Melik, henüz Timur'un iktidarının erken dönemlerinde onun emrine girmiş ve göstermiş olduğu yararlılık ve bağlılık sayesinde yukarıda sayılan bütün vazifelere getirilmiş biriydi. Onu önemli kılan en önemli husus, Timur'a sadakatini Timur'un ölümünden sonra da sürdürmüş olmasıdır. Timur sonrası farklı yollara başvurup onun vasiyetine sahip çıkmayan, isyan eden ve mirzalarla dahi mücadeleye giren emirlerinin aksine Şah Melik, ömrünün sonuna kadar Timur'a ve onun vasiyetine sahip çıkmıştır. Onun bu sadakati Mirza Şahrüh zamanında da devam etti. Bundan dolayı, Şahrüh onu oğlu Uluğ Beg'e atabeg ve Semerkand'dın askeri ve idari işlerinden sorumlu emir tayin etti. Daha sonrada onu Harezmi'ye vali yaptı. Hem Timur hem de Şahrüh zamanında Timurlu devletine büyük hizmetleri olan Şah Melik ile ilgili günümüzde herhangi müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. Timurlu tarihini konu edinen çalışmalarda başta Şah Melik olmak üzere diğer bazı emir ve beylerle ilgili genellikle satır aralarında veya dipnotlarda ansiklopedik bilgi verilerek yetinilmiştir. Timurluların askeri ve bürokrasinde etkin rol oynamış bir emir olan Şah Melik ve Timurlu tarihi için önemli bir noksanlık teşkil etmektedir. Bundan dolayı Şah Melik'in Timur ve Şahrüh zamanında katılmış olduğu askeri seferler ve almış olduğu görevler çerçevesinde onun tarihi portresini yahut biyografisini dönemin ana kaynaklarına sadık kalarak ortaya koymaya çalışacağız.

1. Şah Melik'in Kimliği

Timurlu devlet adamlarından olan Şah Melik, Emir Timur'un iktidarı zamanından başlamak üzere farklı görevlerde bulunmuş ve birçok askeri sefere katılarak büyük yararlılıklar göstermiştir. Seferler sırasındaki katkılarında dolayı kendisine Emirlik, Tarhanlık ve Atabeglik görevleri verilmiştir. Hayatına dair onun doğum tarihi ve nereli olduğuyla ilgili dönemin kaynaklarında bilgi bulunmamaktadır. Ancak ailesiyle ilgili en önemli bilgiyi Yezdi'nin eserinde bulmak mümkündür. *Zafernamede*; iki Şah Melik'ten bahsedilmektedir. Bunlardan biri Togay Merken (طغای مرکن)'in oğlu diğeri ise Kalçağay/Kılıçğay (قلچغای) oğlu Şah Melik'dir. Çalışmada ele almaya çalıştığımız kişi,

¹ Bazı mükellifeytlerden muaf tutulan imtiyaz sahibi kimselere verilen bir unvandır. Bkz. Abdülkadir Donuk, "Eski Türk Devlet Teşkilatında "Tarhan" Unvanı ve Tarihi Gelişimi", *Tarih Dergisi* 34, (1984), 81-90; Ali Ahmetbeyoğlu, "Tarhan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/19-20.

² Atabeg, nezaretine verilen hanedan üyesi şehzadeleri eğitip yetiştiren tecrübeli devlet adamlarına verilen bir unvandır. Bkz.; M. Fuad Köprülü, "Ata", *İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: MEB Yayınları, 1978), 1/711-714; Coşkun Alptekin, "Atabeg", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/38-40.

Timur'un Toktamış Han üzerine çıktığı sefere katılan ve bu sefer sırasında yararlılık gösterdiği için Tarhanlık ile ödüllendirilen Kalçağay oğlu Şah Melik'tir.³

Bazı kaynaklar, onun Belgüvit/Bilgüvüt kabilesine mensup olduğunu yazmaktadır.⁴ Bu kabilenin ismine yakın bir ifadeye *Moğolların Gizli Tarihi*'nde yer verilmektedir. Belgunot/Belgünöt olarak kaydedilen bu isim bir Moğol kabilesi olarak gösterilmektedir.⁵ Bu bilgiden dolayı bazı modern çalışmalar, Belgüvit/Bilgüvüt'lerin Moğol soyundan geldiklerini kabul etmekte ve Şah Melik'in atalarının yıllarca Timur taraftarlığı yaptığını, Timur ise bu kabileyle çok erken dönemde yakın bağ kurduğunu belirtmektedirler.⁶ Ancak Tacü's-Selmani'de Timur'un ölümü anlatısında; "Bunları söz ustası, Farsça bilen bir Türk (آن ترک زبان پارسی دان / *an Turk zebân-i Pârsi dan*), hakkı gözeten, tecrübeli her işten anlayan bir kimse olan büyük bey Gıyaseddin Şah Melik'in ifadeleriyle yazmaya başladım" diyerek Şah Melik'ten "Farsça bilen Türk" olarak bahsetmektedir.⁷ Modern çalışmaların vermiş oldukları bilginin aksine onun hangi Türk Boyu veyahut kabilesine mensup olduğu bilinmese de Tacü's-Selmani'deki bilgi ve Şah Melik'in babasının isminin Türk ismi olması onun Türk olduğunu göstermektedir. Ayrıca Şah Melik'in Sünni mi yahut Şî'i mi? olduğu hususu da önemlidir. Bilindiği üzere O, 11 Rebiyülevvel 829 (21 Ocak 1426)'da suyural olarak kendisine verilen Harezm'de öldü. Naaşı eşi Handa Ağa (خاندان آقا) ve oğlu İbrahim tarafından Meşhed'e götürüldü. Emir, İmam Rıza türbesi yakınında kendisinin yaptırmış olduğu mezara/makbere defnedildi.⁸ Bu bilgi ışığında bakıldığında naaşın İmam Rıza türbesi'nin yakınındaki makbreye defnedilmesi onun Şî'â mezhebine intisabıyla ilgili ihtimali ortaya koymaktadır. Ancak dönemin kaynaklarında böyle bir bilgiye tesadüf etmek mümkün değildir. Yine Sünniliğin esaslarına çok sıkıya bağlı olan Şahrüh gibi bir hükümdar döneminde onun birçok görev ve vazifeye getirilmesi de mümkün olmazdı.

Dönemin kaynaklarında Şah Melik'in babası, kişiliği, ölüm tarihi ve defnedildiği yer kesin olarak bilinmektedir. Onun hayatının büyük bölümünü ise katıldığı seferler ve aldığı görevler oluşturmaktadır. Öyle ki Şah Melik'in katıldığı seferleri ve aldığı görevleri incelemek onun biyografisinin noksan kısımlarını tamamlayacaktır.

2. Şah Melik'in Timur Zamanındaki Faaliyetleri ve Aldığı Görevler

Şah Melik'in, Timur dönemindeki en önemli faaliyetleri askeri seferlere katılmaktı. Onu ilk olarak Timur'un Toktamış Han ile girişmiş olduğu mücadele sırasında görmekteyiz. Bunun yanı sıra Timur'un 5 yıllık seferi sırasında Hürmüz'deki kalelerin alınmasında, Hind seferinde, 7 yıllık seferi sırasında Dımaşk ve Bağdad'ın fethinde ve Ankara Savaşı'nda yer almıştır. Bilindiği üzere Toktamış Han'ın Urus Han'a karşı Timur'un desteğine başvurdu. Timur ise Toktamış Han'a askeri manada destek sağlayarak onun Altın Orda Devleti'nin başına geçmesini sağladı. Ancak Toktamış Han gücünü toplayıp

³ Şerefüddin Ali Yezdî, *Zafername*, çev. Ahsen Batur, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2013), 180, 190; Ayrıca Semerkandî'de شاه ملک پسر قلچغای / Toğay Merken oğlu Şah Melik, شاه ملک پسر قلچغای / Kalçağay oğlu Şah Melik, şeklinde iki isimden bahseder. Bkz.; Kemaleddin Kemaleddin Abdurrezzak Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn ve Mecma'-ı Bahreyn*, neşr. Abdul Hüseyin Nevâi, (Tahran: Pejuhaşkah-ı Ulum-i İnsanı ve Muta'alat-ı Ferhengi, 1383), I-II/641.

⁴ Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, (İstanbul: Enderun Kitapevi, 1981), 1/366.

⁵ *Moğolların Gizli Tarihi*, çev. Ahmet Temir, (Ankara: TTK Basımevi, 1986), 13.

⁶ Shiro Ando, *Timuridische Empire nach dem Mu'izz al-ansâb*, (Berlin: Klaus Schwarz Verlag 1992), 103.

⁷ Tacü's-Selmani, *Tarihname*, çev. İsmail Aka, (Ankara: TTK Yayınları, 1999), 12, nr.12a

⁸ Handmir, *Tarih-i Habibü's-Siyer*, (Tahran: Kitabhane-i Hayyam, 1333), 3/414; Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, çev. Mürsel Öztürk, (Ankara: TTK Yayınları, 2006), 190.

iktidarını pekiştirdikten sonra Timur ile Azerbaycan ve Harezim bölgeleri üzerine mücadeleye girişti. 1384'te Timur Sultaniye'ye geldi ve burayı aldıktan sonra kışı geçirmek için Semerkand'a döndü. Bunu fırsat bilen Toktamış Han, kış olmasına rağmen ekseri kâfir olmak üzere 9 tümenlik askeri birlikle Tebriz'e saldırdı. Şehri yağmalayarak harap hale getirdi (1385). Yapılanlar karşısında son derece müteessir olan Timur, bu fenalığın cezasını Toktamış'a ödetmek için harekete geçti. Bu sırada Tebriz, bir müddet harap vaziyette durduysa da daha sonra Timur burayı tekrardan tamir ve mamur etti.⁹ Ancak Toktamış Han yine durmayarak 1387'de Keş'e bir yıl sonra da Timur'un Orta Asya'daki topraklarının sınır kalesi olan Sabran'ı kuşattı ve Otrar yakınlarında Ömer Şeyh'i mağlup etti. Gelişmeler karşısında Timur, Toktamış Han'ın üzerine sefere çıktı.¹⁰

Şah Melik, Timur'un Toktamış Han'ı cezalandırmak için çıkmış olduğu seferine katıldı. Sefer sırasında Timur, Toktamış Han'ın kırk göl mevkiinde olduğu haberini teyit etmek için önce mübeşşir sonra da İğü Timur'u gönderdi. İğü Timur, Yedigâr Barlas'ın oğlu Haray Melik ve Ramazan Karca Arlat burada şehit düştüler. 18 Haziran 1391'de başta Timur olmak üzere, Emir Seyfeddin, Emir Hamid'in oğlu Celal Bahadır, Toğay Merkan ve Şah Melik gibi birçok emir arkadan yetişerek Kunduzca/Kondoza mevkiinde Toktamış Han'ın askerlerini ok yağmuruna tuttular. Onları mağlup ederek büyük başarılar elde ettiler.¹¹ Bu başarıdan dolayı "Her kim o gün bir yararlılık, bir mertlik gösterdiyse Emir Timur kendisini taltif ederek tarhanlık nişanı verdi, istedikleri zaman huzuruna girmeleri, ne kendilerinin ne de çocuklarının hiçbir zaman mesul tutulmamaları, atlarının ulağı alınmaması ve her türlü tekaliften masum bulundurmaları için emretti."¹² Bu sefer sırasında Şah Melik'in yararlılığından dolayı Emir Timur onu yüksek bir mevkie çıkararak tarhanlıkla birlikte "mühr-ü has ve pervane (مهر خاص و پروانه)"yi ona teslim etti. Ayrıca akrabalarını lütuf ve iltifatıyla müşerref kılmakla beraber kendisine vezaret elbisesini giydirdi.¹³

Şah Melik, Toktamış Han üzerine çıkılan seferin neticesinde tarhanlık ve mali işlerde yetkilendirildikten sonra Timur'un yahut mirzaların çıktığı diğer seferlerde askerî harekâtların öncü birliklerinde yer alarak hizmet etti. Bu cümleden olmak üzere Timur'un 5 yıllık seferleri (1392-1397) sırasında Hürmüz'deki vilayetlerin zaptı için gönderilen Mirza Muhammed Sultan'ın yanındaki beylerin arasında o da bulunmaktaydı. Mirza Muhammed, Emir Celal, Argunşah Ahtaçı, Şah Melik ve diğer bazı beylerle birlikte Hürmüz'de bulunan Kic ve Mekran'ı yağmaladılar ve buradaki Teng-i Zindan, Köşkek, Şamil, Mina, Menucan, Tezrek ve Taziyan isminde yedi kaleyi ele geçirip yağmalayıp yıktılar. Ayrıca Hürmüz darugası Muhammed Şah Melik'i haraca bağladılar.¹⁴

Timur'un Hind Seferi sırasında Şah Melik'i öncü birliklerin arasında vazifesini ifa ederken görmekteyiz. Çin Seferi için hazırlıklarını yapan Timur, karar değiştirerek kâfirlerle cihat yapılacağını ilan ederek Mart 1398'de Hind seferine çıktı. Timur'un bu sefere çıkış gayesi ise buradan elde edeceği ganimetlerle sonraki seferlerinin maddi

⁹ Nizamüddin Şâmî, *Zafername*, çev. Necati Lugal, (Ankara: TTK Yayınları, 1987), 89-95, 117-118.

¹⁰ Hayrunnisa Alan Akbıyık, "Timur'un Toktamış Üzerine Seferleri ve Altın Orda Devleti'nin Yıkılması Meselesi", *Bilig*, 27, (2003), 128-129; Hayrunnisa Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular (1360-1506)*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015), 50.

¹¹ Şerefüddin Ali Yezdi, 192.

¹² Nizamüddin Şâmî, 148-150.

¹³ Kemaleddin Kemaleddin Abdurrezzak Semerkandî, I-II/641; Nizamüddin Şâmî, 150.

¹⁴ Şerefüddin Ali Yezdi, 272; Handmir, 3/467.

kaynağını sağlamaktı.¹⁵ Emir Şah Melik, Hind seferi sırasında birçok önemli stratejik kale ve şehir alınmasında büyük rol oynadı. Cencan, Cehvel, Delhi ve Hindistan'ın meşhur kalelerinden Mirt kalesinin alınması ve Mecusilerle girilen savaşta yer aldı. Ketur gazası sırasında Çerke'deki Mecusiler'in önde gelenlerinden bazıları Timur'a gelip eman dileyip İslam'ı kabul ettiklerini beyan ettiler. Buna mukabil Timur, onlara ızzat, ikramda bulunarak hil'atlar giydirdi. Ancak bunlar memleketlerine geri gittiklerinde eski dinlerine dönerek Emir Şah Melik'e saldırdılar. Durumu öğrenen Timur hemen harekete geçip onların üzerine yürüyerek cezalandırdı.¹⁶

Şah Melik, Timur'un Suriye seferlerine de katıldı. Halep ve Hama kalelerinin alınmasından sonra Timur, Şah Melik, Şeyh Nureddin ve Sevincek Bahadır'ı 30 bin kişilik bir birlikle Dımaşk önlerine gönderdi. Şah Melik ve diğer emirler büyük bir başarı elde ederek öncü birlikler olarak Dımaşk'ın Timur'un egemenliği altına alınmasını sağladılar.¹⁷

Timur, emirlerinin savaşçı kabiliyetlerinin yanı sıra birçok farklı görevde de onların hizmetine başvurmuştur. Örneğin Şah Melik, Ankara Savaşı öncesinde Timur tarafından istihbarat toplamak için görevlendirildi. Timur, önce Sivas'a oradan da Kayseri önlerine altı menzilde geldi. Kayseri önlerine gelince şehir halkı emanla kurtularak, Timur'a birçok hediye sundu. Burada birkaç gün dinlenmenin ardından orduyu savaş düzenine sokarak Yolgun/Yulgun (Kızılırmak) suyu boyuna geldiler. Oradan üç günlük yürüyüşten sonra Kırşehir'e vardılar. Bu sırada Osmanlı askerleri de Kırşehir'in kuzeyindeki Yerköy yakınındaki Delice ırmağı çevresinde gördüklerine dair haber Timur'a ulaştı. Timur savunmasını artırmaya çalıştı. Ayrıca Şah Melik'in emrine 1000 kişilik bir keşif birliği vererek dil getirmek (زبان گیری)* için görevlendirdi. Şah Melik ve emrindeki askerler geceleyin yaklaşık 10 fersahlık (40 km) bir yol aldılar. Osmanlı ordusunun dibine kadar sokuldular. Sabah olunca Osmanlılar bu birliği fark etti. Hatta bazı karavullarla Osmanlı kuvvetleri arasında çatışma çıktı. Bu sırada Şah Melik gerideki Timur'a haber vermek için hızlıca bölgeden ayrıldı. Ordugâha gelen Şah Melik, Timur'a, Osmanlı ordusunun Kırşehir tarafına doğru ilerlediğini söyledi. Bu haber üzerine Timur, hazırlıksız yakalanmamak için bahadırlarından 60 kişilik bir kuvveti zaman kazanmak için Osmanlı kuvvetlerinin olduğu tarafa gönderdi. Sonra hazırlıklarını yapan Timur, öncü birlikleri Mirza Ebubekir ve Şeyh Nureddin'i Ankara tarafına gönderdi.¹⁸ Şah Melik, Timur ve Bayezid arasında meydana gelen Ankara Savaşı'nda bulundu (29 Temmuz 1402). Savaş sırasında Timur'un idaresindeki merkez kol/birliğin önündeki Timur'un varisi Mirza Pir Muhammed'in idaresindeki ön kol birliğinde yer aldı.¹⁹ Ankara Savaşı sonrası Şah Melik, Timur'un Batı Anadolu seferine de katıldı.

2.1. Şah Melik'in Timur'un Vasiyetini Yerine Getirme Çabaları

Şah Melik, Timur'un ömrünün sonlarına doğru onun yanından hiç ayrılmadı ve son Çin Seferi'nde yanında yer aldı. 27 Kasım 1404'te Semerkand'dan Aksulat'a doğru harekete

¹⁵ İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, (Ankara: TTK Yayınları, 2014), 30-31.

¹⁶ Nizamüddin Şâmî, 209-210, 226-230, 234-235; Şerefüddin Ali Yezdî, 289-290, 292-293, 297-299, 308-311; Rene Grousset, *Bozkır İmparatorluğu (Attila, Cengiz Han, Timur)*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1980), 417-418.

¹⁷ Handmir, 3/496-497; Ca'ferî b. Muhammed el-Hüseynî, *Târîh-i Kebîr (Tevârîh-i Enbiyâ ve Mülûk)*, çev. İsmail Aka, (Ankara TTK Yayınları, 2011), 18-19.

* از حال لشکر مخالف تحصیل اطلاع کردن/Muhalif ordu hakkında bilgi edinmek/vermek.

¹⁸ Şerefüddin Ali Yezdî, 388-390; Handmir, 3/507; Ca'ferî b. Muhammed el-Hüseynî, 28

¹⁹ Şerefüddin Ali Yezdî, 392.

geçen Timur, yanındaki birliklerle kısa süre sonra Otrar'a vardı ve buradayken gerek yaşının ilerlemiş olması gerekse yolculuğun şartlarının çetin olması nedeniyle hastalandı (11 Şubat 1405). Doktoru Mevlana Abdullah-ı Tebrizî onu iyileştirmek için çok çaba sarf ettiyse de Timur'un hastalığı giderek ilerledi. Bu sırada Timur'un yanında Emirleri Şeyh Nureddin ve Şah Melik'in yanı sıra hanımları da bulunmaktaydı. Durumunun iyice ağırlaştığını anlayan Timur, Şeyh Nureddin, Şah Melik ve hanımlarını huzuruna çağırarak vasiyetini onlara söyledi. Torunu Pir Muhammed'i veliyaht olarak tayin edip etrafındaki hanım ve beylerden ahit alarak bu karara uymalarını emretti. Çok geçmeden 18 Şubat 1405'te vefat etti.²⁰ Timur öldükten sonra devletini bekleyen en önemli tehlike mirzalar arasında gerçekleşecek olan saltanat mücadeleleriydi. Diğer taraftan Timur sonrası mevcut durumu kontrol ve organize eden ve dönemin kaynaklarında sık sık bir arada bahsedilen Emir Şah Melik ve Şeyh Nureddin'i bekleyen en önemli görev ise Timur'un vasiyetine bağlı kalarak Pir Muhammed'e bağlılık göstermek ve Timur hanımlarının güvenliğini sağlamaktı. Emirler, Timur'un ölümünü farklı yerlerdeki Mirzalara bildirmek için haberciler gönderdiler. Gaznin tarafında bulunan Pir Muhammed'e de Hızır Kavçin, bir mektupla gönderilerek, onun hemen Semerkand'a gelerek devletin başına geçmesini söylediler.²¹ Bu sırada Timur'un naaşı, Otrar'dan Semerkand'a götürülmek için hazırlandı. Yola çıkan Timurlu Emirler, Hocend Suyunu geçtikten sonra bir kengeş düzenlediler. Timur'un ölümü bu sırada gizlenmeye çalışılarak, devletin başına Halil Sultan'ın getirilmesini ve Halil Sultan'ın Moğollar üzerine seferini tamamladıktan sonra Semerkand'da toplanacak diğer tüm Mirza ve Emirlerle Timur'un vasiyetinin yerine getirilmesinin uygun olacağı kararını aldılar. Ancak burada Emir Şah Melik ve Şeyh Nureddin, Timur'un vasiyetine ilk zamanlarda sadık kalarak Pir Muhammed'in bir an önce Semerkand'a gelip yönetimi ele almasını istemekteydiler. Pir Muhammed'in Semerkand'a uzak Kandahar'da bulunmasından dolayı gelişinin zaman alacağı bilinmekteydi. Kendisine Timur'un ölüm haberi ulaşan Sultan Hüseyin, yanına 1000 kişilik bir birlik alarak Timur'un naaşının Semerkand'a varmadan şehri almak için harekete geçti.²² Sultan Hüseyin'in bu hareketi ona gönderilen elçi tarafından Emir Şah Melik ve Şeyh Nureddin'e bildirildi. Şah Melik ve diğer emirler Semerkand'da bırakmış oldukları Emir Argunşah'a mektup göndererek Mirza Hüseyin tehlikesini ilettiler.²³ Ayrıca Sultan Hüseyin'in Semerkand'ı almaya çıktığı haberini hanımlara göndererek, oldukları yerde kendilerini beklemelerini ve naaşı götürmekte olan Yusuf Hoca'nın bir an önce şehre varması için acele etmesini haber ettiler. Taşkent'te bulunan Halil Sultan'da bir mektup göndererek Timur'un vasiyetin arz ederek, sağ kol ordusuyla Akar Sahrasına gelmesini istediler. Ancak haber Halil Sultan'a ulaşmadan emrindeki ordu ona hükümdar olarak biat etti. Yoğun bürokrasi ve haberleşmeden sonra Şah Melik ve Şeyh Nureddin, Berdi Beg'i Otrar'da bırakıp Mirza İbrahim'i de yanlarına alarak Semerkand yolunda kendilerini beklemekte olan hanımlara yetişmeye çalıştılar.²⁴ Bu sırada Taşkent'te Timurlu ordusunun sağ kanadındaki Emir ve komutanların Halil Sultan'a biat ederek onu lider olarak tanıdıkları

²⁰ Tacü's-Selmani, 20; Şerefüddin Ali Yezdî, 446-448; İbn Arabşah, *Acâibu'l-Makdûr*, çev. D. Ahsen Batur, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2012), 367; Hâfiz-ı Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, neşr. Seyyid Kemal Hâc Seyyid Cevadi, (Tahran: Vizâret-i Ferheng ve İrşad-i İslâmî, 1385), 2/1033-1034.

²¹ Hâfiz-ı Ebrû, C. 3, 1-2; Ca'ferî b. Muhammed el-Hüseynî, 49; Şeyh Timur Kavçin Herat'ta bulunan Şahrüh'a, Ali Derviş, Mirza Ömer için Tebriz'e, Miranşah ve Ebubekir için Ara Timur Bağdad'a gönderildi. Bkz.; Şerefüddin Ali Yezdî, 449.

²² Ca'ferî b. Muhammed el-Hüseynî, 50.

²³ Kemaleddin Abdurrezzak Semerkandî, I-II/1046.

²⁴ Tacü's-Selmani, 20-25.

haberleri Şah Melik, Şeyh Nureddin ve hanımlara ulaştı. Ancak bu beyler, Timur'un son anında yanında olduklarını ve Pir Muhammed'i veliyaht tayin ederek kendilerine yemin ettirdiklerini dolayısıyla buna aykırı davranmayacaklarını bildiren mektubunu Abuk Çehre'yle Taşkent'te gönderdiler. Şah Melik ve Şeyh Nureddin yanlarında hatunlar ve şehzadelerle birlikte Aksult'a geldiler. Bu sırada Emir Cihanşah'ın oğlu Burunduk, Taşkent'ten buraya geldi.²⁵ Emir Şah Melik ve diğerleri Burunduk'a, Timur'un vasiyetinden dönmeyeceklerini ve Halil Sultan'a biat etmeyeceklerini söyleyerek onu bu vasiyete biat için ikna ettiler. Ayrıca Burunduk'u Taşkent'te Halil Sultan'a itaat eden Hudaydad-ı Hüseyinî, Yedigârşah Arla, Şemseddin Abbas ve diğer beylere mektup göndererek Timur'un vasiyetine uymalarını ve Pir Muhammed'e tabi olmalarını bunun için ahitnameler yazıp göndermelerini istediler. Taşkent'ten gelecek bu ahitnameleri Semerkand'da da alındıktan sonra Pir Muhammed'e göndereceklerini bildirdiler.²⁶ Şah Melik, Uluğ Beg'i Şeyh Nureddin ise Emirzade İbrahim'i alıp merkez orduyu savaş düzenine sokarak hızlıca Semerkand'a gidip şehri bir an önce almak için harekete geçtiler. Emir ve mirzaların harekete geçtiği haberini alan Halil Sultan, Semerkand hâkimi Argunşah'a vaatlerde bulunarak ve şehri gelenlere teslim etmemesi için bir mektup gönderdi. Şah Melik ve yanındaki Mirza ve emirlerle birlikte Karcak mevkiine geldiklerinde Semerkand'ın Argunşah tarafından kapılarının kapatıldığı ve şehrin kontrol altına alındığını öğrendiler. Durumu kontrol altına almak için Emir Şah Melik, önden gönderildi. Emir, Argunşah ve Timur'un naaşını getiren Hoca Yusuf ve diğer emirlerle görüşmek için Çiharrâh kapısına geldiğinde kapıların kapatıldığını ve şehrin kalesinin güçlendirilmeye çalışıldığını gördü. Şah Melik, Semerkand'a alınmayınca onlarla konuşmaya çalıştı.²⁷ Ancak Argunşah, ona, sahipkıran bu şehri bana teslim etti. Veliyaht şehzade Pir Muhammed ve diğer şehzadeler bir araya toplanıp Pir Muhammed'i hükümdar tayin etmedikçe şehri kimseye teslim etmeyeceğini söyledi. Şah Melik ona nasihatlerde bulduysa da işe yaramadı. Çünkü o, Halil Sultan'ın vaatlerine kanmıştı. Bu durumu anlayan Şah Melik, Karcak'tan Alilâbad'a gelmiş olan Timur Hanımları ile Mirza ve Emirlerin yanına geldi.²⁸ Semerkand'a alınamayınca Mirzalar, Emirler ve Hanımlar Buhara'ya gitme kararı aldılar. Ama onun öncesinde hanımların teklifi üzerine bu kez Şeyh Nureddin'in Semerkand'a ikna için gitmesini istediler. Bunun üzerine Şeyh Nureddin, şehrin önlerine gittiyse de şehirdekileri ikna edemedi geri döndü (3 Mart 1405).²⁹

Daha önce Aksult'an sağ kol ordusuna gönderilmiş olan Emir Burunduk, Taşkent'teki emir ve beyleri Timur'un vasiyetine uymaları için ikna etti. Buradakiler ikna olunca Halil Sultan vasiyete uymak zorunda kaldı. Emir Burunduk, buradaki emirlerin damgasının olduğu bir ahitname hazırladı. Hatta Halil Sultan'da bu ahitnameye mührünü bastı. Ahitname hediyelerle birlikte önce Şah Melik ve Şeyh Nureddin'e götürüldü. Oradan Pir Muhammed'e ulaştırılması için Emir Atlamış'a verildi.³⁰ Ancak kısa süre sonra Halil Sultan ve yanındaki emirler Pir Muhammed'in veliyahtlığını onayladıkları ahitnameyi ret ederek Semerkand'a saldırmak için harekete geçtiler.³¹

²⁵ Kemaleddin Abdurrezzak Semerkandî, I-II/1047-1048.

²⁶ Şerefüddin Ali Yezdî, s. 454-455; Handmir, 3/537.

²⁷ Şerefüddin Ali Yezdî, 455; Muhammed Yusuf Valeh-i İsfehâni-yi Kazvinî, *Hold-i Barin (Tarih-i Timuryan ve Türkmenan)*, haz. Mir Haşim Muhaddis, (Tahran: Miras-ı Mektub Neşriyat, 1379), 364.

²⁸ Tacü's-Selmani, 26; Kemaleddin Abdurrezzak Semerkandî, I-II/1050.

²⁹ Şerefüddin Ali Yezdî, 455; Muhammed Yusuf Valeh-i İsfehâni-yi Kazvinî, 364-365; İsmail Aka, *Mirza Şahrüh ve Zamam (1405-1447)*, (Ankara: TTK Yayınevi, 1994), 37.

³⁰ Ca'ferî b. Muhammed el-Hüseyinî, 51; Tacü's-Selmani, 27.

³¹ İbn Arabşah, s. 377.

Alilâbad'dayken bunu öğrenen Şah Melik ve Şeyh Nureddin, kendilerinin Pir Muhammed ile temasa geçmek için Mirza Uluğ Beg ve Mirza İbrahim Sultanı yanlarına alarak Buhara'ya doğru gitme kararı alırken hanımların da Semerkand'a gitmelerini söylediler. Timurlu Hanımlar Semerkand'a alınmadılarsa da Şah Melik ve diğer emirler 6 Mart 1405'te Buhara'ya doğru hareket ettiler. Buhara'ya geldiklerinde şehrin kalesini güçlendirmek için harekete geçtiler. Uluğ Beg ve Şah Melik, şehre bakan kale kapısını ve kalenin yarısını diğer yarısını da İbrahim Sultan ve Şeyh Nureddin'in idaresine verdi. Diğer emir ve beyler ise şehirde geri kalan burç ve kapıları güçlendirmek ve muhafaza etmek için görevlendirildi.³² Bu sırada Halil Sultan Semerkand önlerinde şehre dört fersah uzaklıktaki Şiraz köyüne gelmişti. Şehri kimseye teslim etmeyeceğinin sözünü vermiş olan Emir Argunşah ve Hoca Yusuf, buraya gelerek Halil Sultan'ı karşılayarak şehrin ve hazinenin anahtarını teslim ettiler. 19 Mart 1405'te şehre giren Halil Sultan saltanatını ilan etti.³³

Buhara'da bulunan Şah Melik ve Şeyh Nureddin Semerkand'daki gelişmelerden haber alınca, muhaliflerin çok güçlenmeden, bir an önce Pir Muhammed'e ulaşmaları gerekmektedir. Buhara'daki emirler, durumun ciddiyetine binaen Mirza Şahrüh veya Pir Muhammed'den hangisi önce yetişirse onu getirmek için Şah Melik'i önden gönderdiler. Nitekim Şah Melik, Amu Derya üzerinden Dize geçidine geldiği vakit Herat'tan çıkıp buraya gelmiş olan Mirza Şahrüh ile karşılaştı. Bütün olan biteni ona anlattı. Şahrüh bu görüşmeden sonra Emir Şah Melik'i, mirzaları ve hazineleri getirmesi için Buhara'ya geri gönderdi.³⁴ Buhara'ya gelen Şah Melik, mirzalara ve Şeyh Nureddin'e Şahrüh'un emrini ilettiler. Ancak Şeyh Nureddin, kendilerinin şehri bırakıp gitmelerinin doğru olmadığını, Buhara'nın elden çıktıktan sonra geri alınmasının zor olduğunu bu yüzden mirzaların ve hazinenin şehirde kalması gerektiğini, Şah Melik'in tekrar Şahrüh'un yanına giderek asıl onu Buhara'ya getirmesi gerektiğini söyledi. Şah Melik, istemese de bu durumu kabul edip Andhoy'da bulunan Şahrüh'u Buhara'ya getirmek için yola çıktı. Emir, şehirden henüz ayrılmışken Barlas Rüstem Togay Boğa, Halil Sultan taraftarlığı yaparak, Buhara halkını isyana teşvik edip, mirzaların ve Emir Nureddin'in üzerine sevk etti. İsyana eden ahali bütün hazineyi yağmaladı. Bu durum karşısında çaresiz kalan Şeyh Nureddin, kendisinin ve mirzaların canını kurtarmak için şehirden üç fersah uzaklaşmış olan Şah Melik'e yetişmeye çalıştı. Şah Melik, Şeyh Nureddin ve Timurlu Mirzalar hep birlikte Amu Derya kıyısına geldiler. Şeyh Nureddin, Mirzalarla birlikte Andhoy'a Şahrüh'un yanına giderken Şah Melik ise geride Dize geçidini 500 atıyla kontrol altında tutmak için kaldı.³⁵

Semerkand'da durumu kontrol altına alan Halil Sultan, bu şehrin yakınındaki Kûçe-yi Melik mevkiine gelerek Ramazan bayramını burada geçirdi. Şevval (Nisan)'in ilk 10 günü içerisinde Keş (Şehrisebz) yakınındaki Haran köyüne geldi. Emirlerinden Şemseddin Abbas, Hoca Yusuf, Mübeşşir ve Argunşah'ı 10.000 kişilik bir (atlı) askeri

³² Handmir, 3/539; Hâfiz-ı Ebrû, 3/12; Kemaleddin Abdurrezzak Semerkandî, I-II/1058-1059.

³³ Halil Sultan'ın Semerkand'a girip saltanat tahtına oturduğu tarihle ilgili farklılıklar söz konusudur. Şerefüddin Ali Yezdî, 16 Ramazan 807 (19 Mart 1405)'de Çarşamba günü şehre girdi. Hâfiz-ı Ebrû ve Kemaleddin Abdurrezzak Semerkandî, 16 Ramazan 807 (19 Mart 1405) tarihini vermektedir. Hasan-ı Rumlu, Mirza Halil Sultan, 16 Ramazan 807 (19 Mart 1405)'de Semerkand'a indi. Şeklinde aynı tarihler verilirken bunlardan farklı olarak Ca'ferî b. Muhammed el-Hüseynî; 27 Ramazan 807 (29 Mart 1405) Çarşamba günü, Tacü's-Selmani, 807 yılı Ramazan ayı ortalarında (Mart 1405) Semerkand'a geldiğini yazmaktadır. Bkz.; Şerefüddin Ali Yezdî, 460; Hâfiz-ı Ebrû, 3/13; Kemaleddin Abdurrezzak Semerkandî, I-II/1059; Hasan-ı Rumlu, 30; Ca'ferî b. Muhammed el-Hüseynî, 52; Tacü's-Selmani, 34.

³⁴ Hâfiz-ı Ebrû, 3/19-21.

³⁵ Tacü's-Selmani, 33-34.

birlikle Dize geçidine suyun öbür tarafını tutan Şah Melik'i oradan uzaklaştırarak ele geçirmiş olduğu gemileri ondan geri almak için gönderdi. Dize geçidine gelen bu beyler yaklaşık 20 gün boyunca Şah Melik'i bertaraf etmeye çalıştılar. Ancak bunda başarılı olamayıp geri Halil Sultan'ın yanına döndüler. Halil Sultan, beylerinin su kıyısında Şah Melik'e karşı bir varlık gösteremediklerini öğrenince barış yoluna başvurdu ve Şemseddin Abbas ile Argunşah'ı elçi olarak Şahruh'a gönderdi. Şahruh ise Emir Nureddin'i Halil Sultan'a göndererek karşılıklı olarak elçiler gidip gelmeye başladı. Halil Sultan, suyun beri tarafı Maveräünnehir'in kendisine bırakılmasını istedi. Buna karşılık Şahruh ise kendisinin Semerkand'daki şahsi hazinesinin, evlatlarının eşyalarını ve Şah Melik'in eşya ve her nesi varsa, özellikle orada bulunan hizmetli ve adamların verilmesi karşılığında onun talebini kabul etti. Halil Sultan hazinenin verilmesini kabul edince Şahruh; Emir Nureddin ile birlikte Abdussamed, Begne Bahşı, Allahdad Hazen'i Semerkand'a gönderdi.³⁶ Esasında bu heyetin içinde devlet adamı ve tarihçi olan Fasih de bulunmaktaydı. Halil Sultan anlaşmaya uymadı. Giden heyet hazineyi alamadığı gibi canlarını zor kurtararak geri dönüp Amu Deryadaki Şahruh'un yanına vardılar. Şahruh, Maveräünnehir'e saldırmak yerine Horasan'a dönmeye karar verdi.³⁷ Şahruh Horasan'a dönerken yanında oğlu Uluğ Beg ve Emir Şah Melik de bulunuyordu.

3. Şahruh Zamanında Şah Melik'in Faaliyetleri ve Aldığı Görevler

Timur sonrası, mirzaların kendi aralarındaki saltanat mücadelesinin yanı sıra Emir ve beylerin de isyanları giderek artmaktaydı. Halil Sultan'a karşı başta Hudaydad olmak üzere sonra Şeyh Nureddin (Şahruh tarafından Halil Sultan'ı yıpratmak için görevlendirilmişti) isyan etti.³⁸ 1406'da Pir Muhammed amcası Şahruh'a elçi göndererek "Maveräünnehir'in dedesinin vasiyeti gereği kendisine ait olduğunu, hakkını geri almak için ondan yardım istedi". Bu talep karşısında baharda ancak yardıma gelebileceğini elçiye söyleyerek geri gönderdi. Ancak öncü olarak Uluğ Beg'i Şah Melik'in himayesinde Amu Derya tarafına gönderdi. Nehrin kıyısına gelen Şah Melik köprü kurmak suretiyle suyu geçti.³⁹ Kıyı bölgesinde bulunan kalelerin emirlerinden Hızır ve İsa'yı tutsak alıp birini Pir Muhammed'e diğerini de Şahruh'a gönderdi. Bu sırada Halil Sultan, Hudaydad'ın isyanını bir tarafa bırakarak Şah Melik'in üzerine yürüdü. Huzar'a geldiği vakit Timur'un yeğeni Süleyman Şah'ı 10.000 kişilik bir birlikle önden gönderdi. Amu Derya kıyısına gelen Süleyman Şah, Şah Melik tarafından geri püskürtülünce Süleyman Şah, Huzar'daki Halil Sultan'ı destek için çağırırdı. Nehir boyuna gelmiş olan Halil Sultan da Şah Melik tarafından mağlup edildi. Bunun üzerine Halil Sultan, Şah Melik'e elçiyle birlikte Uluğ Beg'e de hediyeler

³⁶ Tacü's-Selmani, 35-36.

³⁷ Tacü's-Selmani, 37; Wilhelm Barthold, *Uluğ Beg ve Zamanı*, çev. İsmail Aka, (Ankara: TTK Yayınları, 1997), 55.

³⁸ Bu isyanların yanı sıra Halil Sultan'ın Sultan Hüseyin ile mücadelesi neticesinde Sultan Hüseyin, Allabad, Şapurgan ve Andhoy'u idare eden Timur'un yeğeni Süleyman Şah'a sığındı. Pir Muhammed, Sultan Hüseyin'i ondan istedi. Süleyman Şah bunu ret edince Pir Muhammed onun üzerine 3000 kişilik bir ordu sevk etti. Bunun üzerine Süleyman Şah, Sultan Hüseyin ile birlikte Herat'ta bulunan Şahruh'un yanına kaçtı. Pir Muhammed, Sultan Hüseyin'i isteyince Şahruh, onun önce hapsedip sonra öldürdü. Sultan Hüseyin'in başının dersini otladığı dolurarak Pir Muhammed'e gönderirken cesedini de Herat sokaklarında teşhir etti. Bu duruma alınan Süleyman Şah, Semerkand'a kaçıp Halil Sultan'a katıldı. Öyleki Halil Sultan Pir Muhammed ile girişmiş olduğu mücadelede Süleyman Şah'ı öncü birliklerin başına getirdi. Pir Muhammed'in Süleyman Şah'ı mağlup etmesi ve Belh'i almasından sonra Halil Sultan'a karşı Maveräünnehir'de mücadele etmek için Şahruh ile münasebete geçti. Bkz.; Tacü's-Selmani, 38-40.

³⁹ Hâfiz-ı Ebrû, 3/98-99; Aka, *Timur ve Devleti*, 73-74; Beatrice Forbes Manz, *Power, Politics and Religion in Timurid Iran*, (New York: Cambridge University Press, 2007), 20.

gönderdi. İki taraf arasında anlaşmaya varıldı. Anlaşmadan sonra Şah Melik ve Uluğ Beg Kûy-ı Ten'de bulunan Pir Muhammed'in yanına gittiler.⁴⁰ Şah Melik, Şahruh'un buyruğu üzerine Pir Muhammed'e Maverâünnehir seferini 40 gün kadar ertelemesini, Şahruh'un asıl ordusunun gelip yetiştikten sonra, önce Buhara sonra da Semerkand üzerine sefere çıkmanın uygun olacağını bildirdi. Ancak Pir Muhammed bu teklifi dinlemeden Karşı yönüne doğru yürümeye başladı. 20 Şubat 1406'ta Pir Muhammed ve Halil Sultan'ın birlikleri Karşı yakınlarında karşı karşıya geldi.⁴¹ Teklifi kabul görmeyen Şah Melik de savaşta yerini aldı ve yiğitçe çarpıştı. Şah Melik'in yiğitliği sayesinde Pir Muhammed galip geleceği sırada bazı beylerin korkup kaçması onun mağlup, Halil Sultan'ın da galip gelmesine neden oldu.⁴² Pir Muhammed Belh'e Şah Melik ve Uluğ Beg ise Horasan tarafına gitti. Şah Melik ve Uluğ Beg, Murgab mevkiinde Şahruh ile karşılaştı. Halil Sultan, savaş sonrasında Şahruh'a elçi gönderdi. Onunla anlaşan Şahruh, Herat'a döndü. Şah Melik ve Uluğ Beg önce Badgis'te sonra Astarabad'a kaldılar. 1407'de Miranşah'ın oğlu Mirza Ömer isyan edince Şahruh onun isyanını bastırdı. Bu olaydan sonra Horasan'ın yanı sıra Mazendaran'ı da Uluğ Beg'e verdi.⁴³

1407'de Pir Muhammed'in Pir Ali Taz tarafından öldürülmesini bahane eden Şahruh, Halil Sultanı sorumlu tutarak ona saldırdı.⁴⁴ Ancak ondan önce Hudaydad ve Şeyh Nureddin, Semerkand'ı ele geçirerek Halil Sultan'ı esir aldılar.⁴⁵ Şahruh, önce Hudaydad'ın elinden Halil Sultan'ı kurtardı. Sonra 1409'da Şahruh ve Halil Sultan arasında yapılan anlaşmaya göre Halil Sultan Maverâünnehir'deki haklarından feragat ederek Rey'e gitmeyi kabul etti. Şahruh, 13 Mayıs 1409'da hiçbir mukavemetle karşılaşmadan Semerkand'a girdi. Şehirde yaklaşık olarak 6 ay kaldıktan sonra buradan ayrıldı. Semerkand'ın idaresini kendi halefi Mirza Uluğ Beg'e verdi ve Şah Melik'i bu şehzade maiyetinde o memleketlerin idaresine memur etti.⁴⁶ Şah Melik, Şahruh zamanında emirliğin yanı sıra Otrar'dan itibaren yanından ayrılmadığı ve koruyup kolladığı Uluğ Beg b. Şahruh'un Atabegi olarak görevlendirildi. "Onun bu göreve getirilmesinin Timur'un sağlığında düşünülüp düşünülmediği bilinmemektedir". Ancak Timur'un ölümünden sonra Aksult'ta Karçak geçidine geldikleri vakit Şah Melik'in resmîyette olmasa da fiili olarak Uluğ Beg'e vasiliği başlamıştı (1405).⁴⁷ Halil Sultan'ın Semerkand tahtından indirilip burası Uluğ Beg'e verilince Şah Melik ona

⁴⁰ Tacü's-Selmani, 54-57; Barthold, 59.

⁴¹ İbn Arabşah, s. 400-401; Hâfız-ı Ebrû, Ramazan'ın 2. Günü Pazartesi 808 (21 Şubat 1406)'de karşılaşmanın gerçekleştiğini belirtirken, Tacü's-Selmani'de karşılaşmanın tarihini 808 yılı Ramazan'ın 4'ü (23 Şubat 1406) olarak vermektedir. Bkz.; Hâfız-ı Ebrû, 3/103; Tacü's-Selmani, 59.

⁴² Savaş meydanından Pir Muhammed'i terk eden beyler; Hamza-yi Buzurg, Hamza-yi Kuçek, Barlas Şir Ali, Bayezid-i Burulday, Muhammed Derviş-i Kiliki ve Barlas Yusuf idi. Bkz.; Tacü's-Selmani, 59.

⁴³ Tacü's-Selmani, 60; Barthold, 62, Aka, *Şahruh ve Zamanı (1405-1447)*, 49; L. Bouvat, "Uluğ Bey", *İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: MEB Yayınları, 1986), 13/27.

⁴⁴ İbn Arabşah, 407; Aka, *Timur ve Devleti*, 75; L. Bouvat, "Şahruh Mirza", *İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: MEB Yayınları, 1979), 11/286.

⁴⁵ Ca'ferî b. Muhammed el-Hüseynî, 65-66, 69.

⁴⁶ Devletşah Semerkandî, *Tezkiretü's-Şuara*, çev. Necati Lugal, (İstanbul: Kervan Yayınları, 1977), III/424; Manz, 25.

⁴⁷ Barthold, 55; (Barthold'un aksine bazı modern çalışmalar, "Emîr Şah Melik ise Emîr Timur tarafından Uluğ Beg Mirza'nın atabegliğine tayin edilmişti" Bkz.; Ali Rıza Yağlı, *Timurlu Devleti'nde Vezirler ve Vezirlik Kurumu*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, (Ankara, 2014), 98; şeklinde yazmış olsalar da ne dönemin ana kaynaklarında ne de ilgili çalışmanın başvurduğu kaynakta (Hasan-ı Rumlu, 190) böyle bir bilgi bulunmamaktadır.)

atabeg olarak atandı (1409).⁴⁸ Böylece Şah Melik'in Uluğ Beg için yürütmekte olduğu gayri resmi vasiliği resmîyet kazanarak atabegliğe dönüştü.⁴⁹

Şah Melik, atabeglik görevinin yanı sıra Şahruh'un vermiş olduğu emirlik ve askeri komutan vazifelerini de yürütmekteydi. Şah Melik'in bu kadar çok görev alması ve Şahruh'un varisi Uluğ Beg'e atabeg olması birçok devlet adamını rahatsız etmeye başladı. Bunlar ilk önce Uluğ Beg ve Şah Melik'e yönelik faaliyete geçtiler. Sonrada ikisinin arasını açma yollarına başvurdular. İkisinin arasının açılmasına katkı sağlayan bir diğer olay Emir Şah Melik'in eski dostu Şeyh Nureddin'in isyanı idi. Şah Melik'in Uluğ Beg ile arasının açılması hatta onun atabeglik görevinden ayrılma sürecine geçmeden önce eski iki dava arkadaşının mücadelesini aktarmak Şah Melik ve Uluğ Beg'in birbirinden kopmalarının anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

3.1. Eski Mütteliklerin Mücadelesi: Şah Melik ve Şeyh Nureddin'in Çatışması

Timur'un ölümünden sonra onun mirasına ve vasiyetine sadık kalan Şah Melik ve Şeyh Nureddin, Timurlu Hanım ve mirzalarla birlikte önce Semerkand'a burayı alamayınca sonra Buhara'ya gitmek zorunda kaldılar. Daha sonra Şahruh ile kavuşan iki emir, birlikte Semerkand'daki Halil Sultana karşı mücadele ettiler. Ancak Şahruh'un iktidarını iyice pekiştirmesi neticesinde Halil Sultan'ı yıpratmak için Şeyh Nureddin'i görevlendirdi. Halil Sultan'ın yanına gelen Şeyh Nureddin atabeg Hudaydad ile birlikte hareket ederek Halil Sultan'a karşı isyan etti. Giderek güçlenmeye başlayan Şeyh Nureddin, Şahruh'a karşı da isyan yoluna başvurduysa da başarılı olmadı. Bir zaman sonra Halil Sultan'ın iktidarının elinden alınması sürecinde Otrar'da ona refakat ederek Şahruh ile anlaşmasını sağlamaya çalıştı.⁵⁰ Ancak Şeyh Nureddin, 1410'da Semerkand hâkimi Uluğ Beg ve atabeg Şah Melik'e karşı harekete geçti. Bunun için Semerkand üzerine yürüyen Şeyh Nureddin şehrin batısında yer alan Kızıl Ribat denilen mevkiye Şah Melik ve kuvvetlerini 20 Nisan 1410'da yenilgiye uğrattı.⁵¹ Şah Melik, mağlup olunca Uluğ Beg ile birlikte Semerkand ve Sebzevar arasındaki dağlara çekilmek zorunda kaldı. Onların Semerkand'dan çıkmaları Şeyh Nureddin'i heveslendirerek gelip şehri kuşatmasına neden oldu. Ancak gerek şehir halkı gerekse de buradaki Şeyhülislam Hoca Kemaleddin Abdülevvel, Şahruh'un buyruğu olmadan Semerkand'ı teslim etmeyeceklerini ona bildirdiler. Şehirden ümidini kesmeyen Şeyh Nureddin, buranın hemen dışındaki Dilguşa sarayında kalmaya başladı. Bekleyiş sırasında Hisar'daki Mirza Muhammed Cihangir'de buraya getirmiş olsa da Semerkand halkı yine de teslim olmadı. Giderek güçlenmeye çalışan Şeyh Nureddin, Buhara ve Sebzevar'a vali tayin etti. Bu hamle karşısında Uluğ Beg ve Şah Melik, Sebzevar'dan ayrılarak Kelif'e gitmek zorunda kaldılar. Şeyh Nureddin, eski dostu Şah Melik ve Mirza Uluğ Beg'in üzerine Kelif ve Tirmiz üzerine kuvvet gönderdiyse de bir kazanım elde edemedi.⁵² Durumu haber alan Şahruh, 9 Mayıs 1410'da Herat'tan harekete geçti ve 20 Haziran'da Kelif'e geldi. Burada Uluğ Beg ve Şah Melik ona katıldı. Şahruh, öncü olarak Uluğ Beg ve Şah Melik'e kuvvet vererek Sebzevar'a gönderdi. Onların yaklaştığını öğrenen Şeyh Nureddin, Semerkand'dan ayrılır ayrılmaz eski dostu Şah Melik'in baskınına uğradıysa da onu mağlup ederek büyük ganimetler elde etti. Yenilgiye uğramış olan Şah Melik, Semerkand'a dönmek zorunda kaldı. Ancak şehir halkı ona ve ordusuna yenilgiden

⁴⁸ Devletşah, III/424; İbn Arabşah, 419, 423; Hasan-ı Rumlu, 74; Hüseyin Mircaferi, *Tarih-i Timuriyân ve Türkmenân*, (Tahran: İntişârt-ı Danışgâh-ı İsfahan, 1388), 92.

⁴⁹ Ca'ferî b. Muhammed el-Hüseyinî, 70-71.

⁵⁰ Aka, *Şahruh ve Zamanı (1405-1447)*, 88.

⁵¹ Kemaleddin Abdurrezzak Semerkandî, II-I/124.

⁵² Hâfiz-ı Ebrû, 3/366-367; Kemaleddin Abdurrezzak Semerkandî, II-I/126-127.

dolayı ağır hakaretlerde bulundu. Onlar da kendilerini güvende hissetmedikleri için şehirden ayrıldılar. Bu sırada Şahrüh, Sebzevar'dan ayrılarak Semerkand'a gelip burayı tekrar otoritesi altına aldı. O, 23 Temmuz 1410'da asi Emir Şeyh Nureddin ile mücadele için Şah Melik'i bırakarak şehirden ayrıldı.⁵³

Şah Melik, 1411'in ilk ayında Şeyh Melik üzerine sefere çıkabildi. Ancak burada dikkati çeken husus, Mirza Uluğ Beg'in atabegini yalnız bırakmış olmasıydı. Hatta Uluğ Beg, Şah Melik'in asi emiri üzerine gerçekleştirdiği sonraki seferine de katılmadı. Artık Uluğ Beg ve atabeginin arası açılmaya başladı. Ancak Şah Melik yine de Mirza olmadan da Şeyh Melik'in üzerine seferlerini gerçekleştirdi. Şah Melik, harekete geçtiğinde Şeyh Nureddin Savran'da bulunmaktaydı. Kendisinin üzerine ordu sevk edildiğini öğrenen asi emir, savaşmadan Moğollara sığındı.⁵⁴ Şah Melik ise onun en gerideki birliklerine ancak yetişebilmişti. Burayı tamamen ele geçiremeyen Şah Melik, hudut bölgesine gelerek onu beklemeye başladı. Çünkü onun Moğolistan'dan döneceğini bildiği için hudut bölgesi hâkimi Abdülhalik'e haber göndererek Şeyh Nureddin'i engellemesini istedi. Abdülhalik, Moğol yurdundan dönen Şeyh Nureddin'i tutsak alabileceği bir durumdayken onun Moğollara sığınmasına göz yumdu. Bunun temel sebebi Şah Melik'in yükselişini kıskanmış olmasıydı. Ancak Abdülhalik çok geçmeden vefat etti. Şah Melik onun yerine Timur Melik b. Dulday (تمور ملک پسر دولداى) isminde birisini tayin etti.⁵⁵

Şeyh Nureddin'in Moğollara sığınması ve Şah Melik'in Moğol hudut bölgesinde hâkimiyetini tam sağlayamaması yeni bir problemi ortaya çıkardı. Bölgedeki otorite boşluğundan yaralanan Moğol Hanı Muhammed buraya saldırıda bulundu. Hatta Hanın kardeşi Şah Cihan komutasındaki 15.000 kişilik Moğol ordusu Sayram'ı kuşatarak Otrar yakınlarına kadar gelmişti. Şah Melik, Şâyestem (شایستم) isimli adamının emrine 2.000 kişilik bir kuvvet vererek Şah Cihan'ın üzerine gönderdi. Şâyestem, Moğol birliklerini bozguna uğratarak çok büyük bir ganimet ve 12.000 at elde etti. Bu atların yarısını efendisi Şah Melik'e gönderdi.⁵⁶ Yenilgi sonrası Moğol Hanı Muhammed bu kez kendi sefere çıktı. Yengi ve Savran arasındaki Kulan Baş denilen mevkiye Han ile Şah Melik karşı karşıya geldi. İki taraf arasında çarpışma yaşanmadığı gibi Han ile Emir arasında hediyeleşme gerçekleşti.⁵⁷ Bu sırada Şah Melik, ondan Şeyh Nureddin'e yardım etmemesi için ahit aldı.⁵⁸ Şeyh Nureddin ise yanındaki çok az bir kuvvetle Savran'a gelerek burada kısa zamanda taraftar toplamaya başladı. Öyle ki Savran önlerine gelen Şah Melik, halkın mukavemetinden dolayı burayı alamadı.⁵⁹ Şehrin surları önünde karşı karşıya gelen Şah Melik ve Şeyh Nureddin yanlarında ikişer nökerle burada kısa bir görüşme yaptılar. Şah Melik, ona düşmanlığı bırakması için telkinde bulduysa da kabul etmedi. Anlaşmanın mümkün olmadığını anlayan Şah Melik, kampına geri dönerek Emir Hargudak (هرقداق)'a "Sen bana kardeşim gibisin. Eğer cesaret gösterip ona galip gelirsen yiğitliğin ülkelerde söylenecek, Şahrüh Padişah da seni yüceltecektir" dedi. Emir Hargudak bu teklifi kabul etti ve Emir Şeyh Nureddin'in huzuruna gitti. Kale

⁵³ Barthold, 68-69.

⁵⁴ Kemaleddin Abdurrezzak Semerkandî, II-I/149.

⁵⁵ Hâfiz-ı Ebrû, 3/412-413; Barthold, 69.

⁵⁶ Hâfiz-ı Ebrû, 3/ 414-415; Kemaleddin Abdurrezzak Semerkandî, II-I/146.

⁵⁷ Hasan-ı Rumlu, 94-95.

⁵⁸ Kemaleddin Abdurrezzak Semerkandî, II-I/147.

⁵⁹ Hâfiz-ı Ebrû, Şah Melik'in şehri almak için zorlamadığını bunun sebebinin ise Timur'un hanımlarından Tuman Ağa'nın burada olmasını göstermekteler. Nihayetinde Tuman Ağa'nın eski dostlar olan Şah Melik ve Şeyh Nureddin'i şehrin önlerinde iki koruma nökerle buluşmasını sağladığı yazmaktadır. Bkz.; Hâfiz-ı Ebrû, 3/426-427.

kapısına varan Hargudak, atından indi ve diz çöktü. Buna karşılık Şeyh Nureddin eğilip onu kucakladı. Hargudak, onu kollarıyla sardı ve aşağıya çekti.⁶⁰ Emir yere düşünce dizini onun göğsüne koydu ve kılıcını kınından çıkartarak saplayacağı sırada nökerlerden bir atıyla yaklaşmaya çalıştı. Hargudak, kılıcını sallayarak nökerin atını yaraladı. Yaralanan ve ürken at üzerinde nöker olduğu halde kaçtı. Hargudak, sonra kılıcını Şeyh Nureddin'in yüzüne indirdi. Emir, eliyle karşılık vermeye çalıştıysa da parmakları koptu. Ağır bir şekilde yaralanan Emir, artık kurtuluşunun olmayacağını anladı. Hargudak, son bir darbe indirerek onu öldürdü. Tüm olan biteni Şah Melik uzaktan seyretmekteydi. Nitekim Hargudak başını havaya kaldırınca Şah Melik 200 süvariyle kalenin kapısına yetişti. Emir Şeyh Nureddin'i öldürmüş olan Hargudak, son bir kılıç darbesiyle onun başını gövdesinden ayırdı. Böylece Şah Melik ona tuzak kurarak eski arkadaşı Emir Hargudak aracılığıyla Şeyh Nureddin'i düzenlenen bir tertip sonucu öldürttü (Temmuz 1411).⁶¹

Timur'un önemli emirlerinden ve onun mirasına sadakat sözü vermiş olan iki bey arasındaki amansız mücadele Şeyh Nureddin'in öldürülmesiyle son buldu. Özellikle Maverâünnehir'de Şahruh ve Uluğ Beg'in hâkimiyetini ve eski dostu Şah Melik'in hızlı yükselişini tanımak istemeyen Şeyh Nureddin böylece bertaraf edildi. Şahruh'un Şah Melik'e vermiş olduğu görev yerine getirildi. Şeyh Nureddin öldürüldükten sonra Şah Melik, Savran kalesini kuşattı. Ancak Şahruh ona haber göndererek, kale halkının ondan çekindiği ve kuşkulandığı için geri dönmesini ve onun yerine başkasını göndereceğini bildirdi.⁶² Bu sırada 22 Temmuz Herat'tan Semerkand'a doğru yola çıkmış olan Şahruh, 10 Eylül 1411'de Amu Derya'yı geçti. Şehrin yakınlarında, Şah Melik ile sefere çıkmamış olan Uluğ Beg, diğer devlet adamlarla birlikte Şahruh'u karşıladı. Şah Melik ve Hargudak, 6 gün sonra Şeyh Nureddin'in kesik başıyla birlikte Semerkand'da Şahruh'un huzuruna çıktı. Bazı kaynaklarda Şahruh'un bu hadiseden dolayı Şah Melik'e beddua ettiğini ve Hargudak'a ise dayak attığı ve her ikisini affedinceye kadar yüzlerini görmek istemediği aktarılmaktadır.⁶³ Ancak bu durum mümkün görünmemektedir. Zira Şah Melik'i bizzat görevlendiren Şahruh olduğu gibi Herat'a döndüğünde Şah Melik'i de yanında götürmüştür.

3.2. Şah Melik'in Atabeglikden Ayrılması ve Diğer Faaliyetleri

Şah Melik'in, emir ve atabeg gibi görevlere getirilmiş olması ve Şeyh Nureddin gibi bir asiye bertaraf etmesi ona büyük bir güç ve nüfuz kazandırdı. Ancak onun bu kudreti karşısında Uluğ Beg rahatsız olmaya başladı. Öyle ki Halil Sultan ve atabeg Hudaydad arasında yaşanan çekişmenin bir örneğini Uluğ Beg ve atabegi arasında müşahede etmemiz mümkündür. 1411'de Uluğ Beg ile Atabeg Şah Melik'in arası iyice açıldı. Şahruh'un Emir'e çok güvenerek oğluna atabeg tayin etmesinin yanı sıra Maverâünnehir'in askeri ve güvenlik işlerini de ona bırakması Uluğ Beg ve diğer bazı devlet adamlarını huzursuz etmekteydi. Şah Melik'in yükselişini çekemeyen bu beyler Uluğ Beg'i ona karşı kışkırtmaya çalıştılar. Nitekim Uluğ Beg ile Şah Melik'in

⁶⁰ Kemaleddin Abdurrezzak Semerkandî, "Sen yaklaşınca atından in. Seni kucaklamak için başını öne eğdiği zaman onu sıkıca sar. Kollarını sırtını kavrayacak şekilde dola sonra onu sıkıca tutup atından yere çek. Onu yere indirmek senin işin, seni korumak da benim işim." Bkz.; Kemaleddin Abdurrezzak Semerkandî, II-I/151.

⁶¹ Hâfiz-ı Ebrû, 3/428, 432; Kemaleddin Abdurrezzak Semerkandî, II-I/151-152; Hasan-ı Rumlu, s. 95-96; Aka, *Timur ve Devleti*, 77. İbn Arabşah, "*Hargudak*" ismini "*Argudak*" şeklinde kaydetmiştir. Bkz.; İbn Arabşah, 409.

⁶² Hâfiz-ı Ebrû, 3/432.

⁶³ İbn Arabşah, 410; Aka, *Şahruh ve Zamanı (1405-1447)*, 97.

arasındaki ayrılığı ilk olarak Şah Melik'in Şeyh Nureddin üzerine çıkmış olduğu seferlerde görmekteyiz. Şah Melik asi emir üzerine seferi sırasında Moğollarla iki kez karşı karşıya geldi.⁶⁴ Moğol seferleri sırasında Şah Melik kazançlı çıkmıştı. Fakat Uluğ Beg'in kendisiyle hareket etmemesinden rahatsızlık duymuş olsa da bu seferlerden elde ettiği ganimetlerin birçoğunu onun için Semerkand'a göndermekteydi. Yine de bu durum ikilinin arasının düzelmesine yardımcı olamadı. Bu seferler sırasında Uluğ Beg ise atabegini babasına şikâyet etmekteydi. Oğlunun şikâyetlerini önemseyen Şahruh durumu araştırması için Seyyid-i Ali Tarhan (سیدی علی ترخان)'ı görevlendirerek Semerkand'a gönderdi. Seyyid-i Ali Tarhan, yapmış olduğu inceleme neticesinde Şahruh'a, Şah Melik'in vazifesini iyi ifa ettiğini ve ülkeyi iyi yönettiğini bildirdi.⁶⁵ Genç Mirza Uluğ Beg'e faydalı öğütlerde bulunduğunu, bunların artık Mirza'ya ağır geldiği ve gururuna dokunduğunu ve bundan art niyetli kimselerin yararlanarak Mirza'yı etkilediklerini söyledi. Şahruh, kendisine sunulan bilgilere ikna olmuş olsa da 1411'in yazında gelmiş olduğu Semerkand'dan tekrar Herat'a döneceği sırada Şah Melik'i de yanında götürdü.⁶⁶ Böylece 17 yaşındaki genç Mirza Uluğ Beg, atabegi Şah Melik'ten kurtulmuş oldu. Sonuç olarak Şah Melik'in Uluğ Beg'e 1405'te başlayan fiili vasiliği ve 1409'da resmi atabegliği 1411'de son buldu. Atabeginden kurtulmuş olan Uluğ Beg, ilk defa Maverâünnehir'in tek hâkimi olarak Semerkand'da babası Şahruh onuruna toylar düzenledi.⁶⁷

Şah Melik, Şahruh ile birlikte Herat'a döndükten sonra emirlik vazifesini sürdürdü. Kısa süre sonra, Timur'un ölümünden sonra Özbeklerin işgal etmiş oldukları Harezm'i almak için Şahruh, Emir Şah Melik ve Sayyid Ali Tarhan'ı komutasındaki orduyla bölgeye sevk etti. Emirler Deşt-i Kıpçak'ta Altın Orda hanlarının kendi aralarındaki mücadeleden dolayı bölgeye rahatlıkla intikal ettiler. Ağır vergiler ve zulümden dolayı kırılan halk gelen Timurlu ordusuna teveccüh göstererek buradaki Mübarekşah'ın kaçmasına yol açtı. Şehrin ileri gelenleri Şah Melik'i bizzat karşılayarak ona bağlılık bildirdiler. Emir, işleri düzene koymak için burada kalmak zorunda kaldı. Bir süre sonra adamlarından bazılarını burada bırakarak 1413 yılının Nisan sonu yahut Mayıs başı gibi Herat'a döndü. Şah Melik, Herat'a döndükten sonra büyük bir kabul gördü. Şahruh, Harezm'deki başarısından dolayı burayı ona suyurgal olarak tevzi etti. Böylece Harezm, Şah Melik'in ölümüne kadar tasarrufunda kaldı.⁶⁸

Şahruh'un 1415'te Fars bölgesine yaptığı seferde ve Karakoyunlu Kara Yusuf'un üzerine çıkmış olduğu I. Azerbaycan Seferi'nde (1420) ön saflarda yer aldı. Timur'un ölümünden sonra Karakoyunlular, Azerbaycan ve Irak'ta etkili olmaya başlamışlardı. Hatta Kara Koyunlu Kara Yusuf, bölgenin idaresini yürütmekte olan Miranşah ve Ebubekir'i yenerek daha önce birlikte hareket ettiği Celayirli Ahmed'i de bertaraf ederek adı geçen coğrafyalara hâkim oldu. Şahruh, devletin doğusunda iktidarını pekiştirdikten sonra batı bölgesinde tehdit edilen toprakları, Azerbaycan ve Irak-ı Arap'ta hâkimiyet tesis etmek için harekete geçti. Azerbaycan'ın bayındır ve ticaret potansiyeli yüksek Kazvin ve Sultaniye şehirlerinin Kara Koyunlardan kurtarılarak tekrar Timurluların egemenliği altına girmesi için Şahruh, 25 Ağustos 1420'de

⁶⁴ Manz, 27.

⁶⁵ Fasih Ahmed b. Celaleddin Muhammed Havafi, *Mücmel-i Fasihi (777-849)*, haz. Mahmud Ferruh, (Meşhed: Çap-ı Tus, 1339), 3/205.

⁶⁶ Barthold, 71-72.

⁶⁷ Manz, 27-28.

⁶⁸ Hâfiz-ı Ebrû, 3/481, 577-578; Kemaleddin Abdurrezzak Semerkandî, II-I/170-171; Aka, *Şahruh ve Zamanı (1405-1447)*, 107.

Herat'tan harekete geçerek Magan Gölü yakınlarına gelip konakladı. Buradayken Harezm'den ordusuyla çıkıp gelen Emir Şah Melik, ona katıldı. Şahruh, Emir Şah Melik ve Emir Hasan Sufi Tarhan'ı I. Azerbaycan Seferi'nde öncü olarak tayin etti. Eylül 1420'de Nişabur'a oradan da Rey'e varan Şahruh'un komutasında yaklaşık 200.000 kişilik bir ordu bulunmaktaydı. Ancak ordu içerisinde bu seferden kazanım elde edemeyeceklerini düşünen ümitsiz bir yekûn da bulunmaktaydı.⁶⁹ Birazda bu kaygılardan dolayı Şahruh, Kara Yusuf'u barışa ikna etmek için öncü birliklerin komutanı Emir Şah Melik'i görevlendirdi. Şah Melik ise Payende (پاینده) isimli adamını Kara Yusuf'a barış için gönderdi. Elçi olarak Kara Yusuf'un huzuruna gelen Payende ona, Azerbaycan'ın mamur şehirlerinden Sultaniye ve Kazvin'i bıraktığı takdirde Suriye ve Rum'a kadar olan Azerbaycan ve Irak-ı Arap'ın kendisine bırakılacağını söyledi. Kara Yusuf, bu teklifi kabul etmediği gibi Payende'yi alı koyarak Tebriz'de hapsedti ve buradaki hazineyi de askerlerine dağıtarak savaş vaziyeti aldı.⁷⁰ Ancak Kara Yusuf'un ani ölümü (17 Kasım 1420) neticesinde Timurlular büyük bir mukavemetle karşılaşmadan Azerbaycan'ın şehirlerini geri aldılar.⁷¹ I. Azerbaycan Seferi sonrasında Şah Melik tekrar velayetindeki Harezm'e geri döndü.

4. Şah Melik'in Atabeglikten Ayrılması ve Diğer Faaliyetleri

Şahruh'un batı seferlerinin birçoğunda yer alan Şah Melik, seferler sonrasında Harezm'e dönerek valilik vazifesini sürdürdü. Ömrünün sonuna kadar buradaki görevinde bulunan Emir, Timurlulara hizmet ederek, devlet kademelerinde, yukarıda bahsedilen, emir, tarhan, atabeg ve vali gibi önemli görevlerde bulundu. Hasan-ı Rumlu onun için; “Emir Timur zamanında itibarı fazla olan ve onun, alınan memleketin hangisini isterse onun olsun, dediği Emir Şah Melik,” ifadelerini kullanmaktadır.⁷² Bu görevlerinin yanı sıra Fasih, ilk olarak I. Azerbaycan Seferi anlatısında ondan Harezmşah (امیر شاه ملک بهادر خوارزمشاه) diye bahsetmektedir.⁷³ Bu unvan İslam öncesi dönemlerden itibaren Harezm'e hâkim olan vali, emir ve hükümdarlar için kullanılmaktaydı.⁷⁴

Dini yaşamın güçlü bir katılımcısı ve son derece hayırsever biri olan Şah Melik, cami, medrese, vakıf, ribat ve havuz gibi toplumu ilgilendiren birçok kurumsal müessese yaptırdı. Bunlara ev, dükkân ve araziler vakfetti. Şahruh dönemi birçok emirin yaptığı gibi o da Herat'ta bir camii ve bahçe, Semerkand'a bir medrese, Kusuye yakınlarında ise bir ribat inşa ettirdi. Şah Melik, Meşhed'de birçok yapının banisi olduğu gibi yine aynı yerde İmam Rıza'nın türbesinin yakınlarında kendisine mezar inşa ettirdi. Öteden beridir Cürcan'ın harap haldeki su bendini yeniden mamur hale getirdi. Şah Melik, 11 Rebiyülevvel 829 (21 Ocak 1426)'da suyurgal olarak kendisine verilen Harezm'de öldü. Naaşı eşi Handa Aka (خاندان آقا) ve oğlu İbrahim tarafından Meşhed'e götürüldü. Emir,

⁶⁹ Hasan-ı Rumlu, 124; İsmail Aka, “Şahruh'un Kara-Koyunlular Üzerine Seferleri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 4/1, (1989), 7-10; Aka, *Şahruh ve Zamanı (1405-1447)*, 117.

⁷⁰ Hâfiz-ı Ebrû, 4/722; Kemaleddin Abdurrezzak Semerkandî, II-I/278; Hasan-ı Rumlu, 126; Faruk Sümer, *Kara Koyunlular (Başlangıçtan Cihan Şah'a Kadar)*, (Ankara: TTK Yayınları, 1967), 1/107; İsmail Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti (Kara Koyunlular Devri)*, (Ankara: TTK Yayınları, 2001), 14.

⁷¹ Hâfiz-ı Ebrû, 4/725-726; Sümer, 108.

⁷² Hasan-ı Rumlu, 190.

⁷³ Fasih Ahmed b. Celaleddin Muhammed Havafi, 3/230.

⁷⁴ Aydın Taneri, “Hârizmşah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV. Yayınları, 1997), 16/228.

İmam Rıza türbesi yakınında kendisinin yaptırmış olduğu mezara/makbere defnedildi.⁷⁵ Mezarın şimdiki fiziki koşulları, konumu ve çevredeki diğer binalarla ilgili bilgilere Abdülhamid Mevlevî’i “*Mescid-i Şah ya Makbere-i Emir Gıyâseddin Melikşah*”, isimli çalışmasında yer vermektedir.⁷⁶

Şah Melik, ulema ve mutasavvıf kimselere kıymet verir hatta bunları koruyup kollardı. Bunlardan biri de Mevlana’nın Mesnevisini şerh eden Kemâleddîn Hüseyin Harezmî (ö. 839/1435-36)’dir. Harezmî, *Cevâhiru’l-Esrâr ve Zevâhiru’l-Envâr*, isimli eserini telif sebebi kısmında; henüz çocuk yaşlardan itibaren Mevlana ve Mesnevi sevgisinden ve Emir Şah Melik’e atfen yazdığını belirtmektedir. Ayrıca Şah Melik’in oğlu İbrahim’den hayırla bahsetmektedir.⁷⁷

Şah Melik’in ölümünden sonra Harezm’in idaresi Şahrüh tarafından onun oğlu İbrahim’e verildi. Babasının yerine Harezm’e vali olan İbrahim için Fasih; Sultan İbrahim şeklinde kaydederken Hâfız-ı Ebrû ise İbrahim Sultan diye bahsetmektedir.⁷⁸

SONUÇ

Hayatının büyük bir kısmını Timurlu devletinin askeri ve idare mekanizması içerisinde geçirdiği anlaşılan Şah Melik, sahip olduğu kişisel yetenekleri sayesinde emir, tarhan, vezir, atabeg ve vali gibi görevlere getirilmiştir. Menşei itibariyle Türk olan Kılıçgây oğlu Şah Melik’i ilk olarak Timur’un Toktamış Han seferi sırasında görmekteyiz. Bu sefer sırasında yararlıktan dolayı tarhanlık, görevi verilerek taltif edilmiştir. O, Timur’un doğu batı yönünde farklı coğrafyalarda bulunan ülkelere yönelik her seferinde yer aldı. Özellikle Hind seferi ve Ankara Savaşında büyük yararlılık sağladı. Şah Melik, Timur’un ölümü sırasında yanında bulunan emirlerden biriydi. Timur’un kendisinden sonra torunu Pir Muhammed’i varis gösterdiği vasiyetine ant içti ve bu vasiyete sadakatle bağlı kaldı. Ayrıca O, Timur’un ölümünden sonra fiili olarak Şahrüh’un oğlu Uluğ Beg’e vasilik yaptı. Şahrüh onun vasilliğini resmiyete dönüştürerek adı geçen oğluna atabeg tayin ettiği gibi Semerkand’dın idari ve askeri işlerinden sorumlu emir yaptı. Daha sonra da Harezm’e vali tayin etti. O, Şahrüh zamanında gerçekleştirilen Moğol, Fars ve I. Azerbaycan seferlerinde yer aldı.

Şah Melik’in başarılı vazifelerinin yanında devlet içerisinde isyan eden mirza ve emirlere yönelikte merkezi otoriteyi temsil eden Şahrüh ile birlikte hareket etti. Bu mücadeleleri sürdürürken en çok zorlandığı meselelerden biri yol arkadaşı Şeyh Nureddin’in isyanını bastırması ve onu öldürtmesiydi.

Timur ve Şahrüh’un büyük kıymet verdiği sayılı emirlerden biri olan Şah Melik, 11 Rebiyülevvel 829 (21 Ocak 1426)’da valilik yaptığı Harezm’de öldü. Meşhed’de İmam Rıza türbesi yakınında kendisinin yaptırmış olduğu mezara/makbere defnedildi. Emir

⁷⁵ Handmir, 3/614; Hâfız-ı Ebrû, 4/898-899; Hasan-ı Rumlu, 191; Ca’ferî b. Muhammed el-Hüseynî, 89; Manz, 116; İsmail Aka, “Mirza Şahrüh Zamanında (1405-1447) Timurlularda İmar Faaliyetleri”, *Belleten*, XLVIII/189-190, (1984), 294-295.

⁷⁶ Geniş bilgi için Bkz.; Abdülhamid Mevlevî, “Mescid-i Şah ya Makbere-i Emir Gıyâseddin Melikşah”, *Huner-i Merdum*, 7/74-75 (1347), 75-92, *Merkez-i İsnad ve Medrek Miras-ı Ferhengi* (02 Nisan 2020).

⁷⁷ Kemâleddîn Hüseyin Harezmî, *Cevâhiru’l-Esrâr ve Zevâhiru’l-Envâr*, (Haz. Muhammed Cevâd Şeriat), (Tahran: İntişârât-ı Esâtîr, 1384), I/17-20; Zeki Velidi Togan, “Büyük Türk Hükümdarı Şahrüh”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 3/1-2, 1949, 522; Şahrüh zamanında yazmış olduğu gazelden dolayı Herat’a çağrılan Harezmî, tedip tehlikesi geçirmiştir. Bkz.; Handmir, 4/9.

⁷⁸ Fasih Ahmed b. Celaleddin Muhammed Havafi, 3/259; Hâfız-ı Ebrû, 4/899.

geride Timurlu ülkesinin farklı şehirlerinde cami, medrese, vakıf, ribat ve havuz gibi toplumu ilgilendiren birçok kurumsal müessese bıraktı. O, ulema ve mutasavvıf kimselere kıymet verir hatta bunları koruyup kollardı. Bunlardan biri olan Kemâleddîn Hüseyin Harezmî, *Cevâhiru'l-Esrâr ve Zevâhiru'l-Envâr*, isimli eserini yazmasının sebeplerinden biri olarak Emir Şah Melik'i göstermektedir.

KAYNAKÇA

Ahmetbeyoğlu, Ali, “Tarhan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 40/19-20. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Aka, İsmail, “Mirza Şahrüh Zamanında (1405-1447) Timurlularda İmar Faaliyetleri”, *Belleten XLVIII/189-190*, (1984), 285-298.

Aka, İsmail, “Şahrüh’un Kara-Koyunlular Üzerine Seferleri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi* 4/1, (1989), 1-20.

Aka, İsmail, *İran’da Türkmen Hâkimiyeti (Kara Koyunlular Devri)*, Ankara: TTK Yayınları, 2001.

Aka, İsmail, *Mirza Şahrüh ve Zamanı (1405-1447)*, Ankara: TTK Yayınevi, 1994.

Aka, İsmail, *Timur ve Devleti*, Ankara: TTK Yayınları, 2014.

Alan Akbıyık, Hayrunnisa, “Timur’un Toktamış Üzerine Seferleri ve Altın Orda Devleti’nin Yıkılması Meselesi”, *Bilig*, 27, (2003), 117-156.

Alan, Hayrunnisa, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular (1360-1506)*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015.

Alptekin, Coşkun, “Atabeg”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 4/38-40. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Ando, Shiro, *Timuridische Emire nach dem Mu‘izz al-ansâb*, Berlin: Klaus Schwarz Verlag 1992.

Barthold, Wilhelm, *Uluğ Beg ve Zamanı*, çev. İsmail Aka, Ankara: TTK Yayınları, 1997.

Bouvat, L., “Şahrüh Mirza”, *İslam Ansiklopedisi*, 11/286-288. İstanbul: MEB Yayınları, 1979.

Bouvat, L., “Uluğ Bey”, *İslam Ansiklopedisi*, 13/27-29. İstanbul: MEB Yayınları, 1986.

Ca’ferî b. Muhammed el-Hüseyinî, *Târîh-i Kebîr (Tevârîh-i Enbiyâ ve Mülûk)*, çev. İsmail Aka, Ankara TTK Yayınları, 2011.

Donuk, Abdülkadir, “Eski Türk Devlet Teşkilatında “Tarhan” Unvanı ve Tarihi Gelişimi”, *Tarih Dergisi* 34, (1984), 81-90.

Fasih Ahmed b. Celaleddin Muhammed Havafi, *Mücmel-i Fasihi (777-849)*, 3 Cilt. haz. Mahmud Ferruh, Meşhed: Çap-ı Tus, 1339.

Grousset, Rene, *Bozkır İmparatorluğu (Attila, Cengiz Han, Timur)*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1980.

Hâfiz-ı Ebrû, *Zübdetü't-Tevârîh*, 4 Cilt. neşr. Seyyid Kemal Hâc Seyyid Cevadi, Tahran: Vizâret-i Ferheng ve İrşad-i İslâmî, 1385.

Handmir, *Tarih-i Habibü's-Siyer*, 4 Cilt. Tahran: Kitabhane-i Hayyam, 1333.

- Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara: TTK Yayınları, 2006.
- İbn Arabşah, *Acâibu'l-Makdûr*, çev. D. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2012.
- Kemaleddin Abdurrezzak Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn ve Mecma'-ı Bahreyn*, 4 Cilt. neşr. Abdul Hüseyin Nevâî, Tahran: Pejuhaşkah-ı Ulum-i İnsanı ve Muta'alat-ı Ferhengi, 1383.
- Kemâleddîn Hüseyin Harezmî, *Cevâhiru'l-Esrâr ve Zevâhiru'l-Envâr*, 4 Cilt. (Haz. Muhammed Cevâd Şerîat), Tahran: İntişârât-ı Esâtîr, 1384.
- Köprülü, M. Fuad, "Ata", *İslam Ansiklopedisi*, 1/711-714. İstanbul: MEB Yayınları, 1978.
- Manz, Beatrice Forbes, *Power, Politics and Religion in Timurid Iran*, New York: Cambridge University Press, 2007.
- Mevlevî, Abdülhamid, "Mescid-i Şah ya Makbere-i Emir Gıyâseddin Melikşah", *Huner-i Merdum*, 7/74-75/ (1347), 75-92, *Merkez-i İsnad ve Medrek Miras-ı Ferhengi* (02 Nisan 2020). <http://www.ichodoc.ir/p-a/CHANGED/74/html/74-75.htm>
- Mircaferî, Hüseyin, *Tarih-i Timuriyân ve Türkmenân*, Tahran: İntişârât-ı Danışgâh-ı İsfahan, 1388.
- Moğolların Gizli Tarihi*, çev. Ahmet Temir, Ankara: TTK Basımevi, 1986.
- Muhammed Yusuf Valeh-i İsfehânî-yi Kazvinî, *Hold-i Barin (Tarih-i Timuryan ve Türkmenan)*, haz. Mir Haşim Muhaddis, Tahran: Miras-ı Mektub Neşriyat, 1379.
- Nizamüddin Şâmî, *Zafernâme*, çev. Necati Lugal, Ankara: TTK Yayınları, 1987.
- Şerefüddin Ali Yezdî, *Zafernâme*, çev. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2013.
- Sümer, Faruk, *Kara Koyunlular (Başlangıçtan Cihan Şah'a Kadar)*, 1 Cilt. Ankara: TTK Yayınları, 1967.
- Tacü's-Selmani, *Tarihnâme*, çev. İsmail Aka, Ankara: TTK Yayınları, 1999.
- Taneri, Aydın, "Hârizmşah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 16/228-231. İstanbul: TDV. Yayınları, 1997.
- Togan, Zeki Velidi, "Büyük Türk Hükümdarı Şahruh", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 3/1-2, (1949), 520-538.
- Togan, Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, 1 Cilt. İstanbul: Enderun Kitapevi, 1981.
- Yağlı, Ali Rıza, *Timurlu Devleti'nde Vezirler ve Vezirlik Kurumu*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2014.